

Η βόρεια πλευρά του ναού.

ΣΟΥΝΙΟ

ΑΤΤΙΚΗ

ΤΟ ΙΕΡΟ ΤΟΥ ΠΟΣΕΙΔΩΝΑ

*“ Εκεί που κάποιος απόμερος κίονας θρηνεί
 Πάνω από τους αβοήθητους αδελφούς της σπηλιάς
 Σαστισμένος εμπρός στο ανεμόδαρτο ιερό της Τριτονίας
 Που κοσμεί το μαρμαρένιο ύψωμα, και λάμπει καθώς χτυπά
 Το κύμα πάνω από λίγων αγωνιστών το μισοξεχασμένο τάφο.
 Όπου οι γκριζωπές πέτρες και το ανέγγιχτο γρασιδί
 Γερνούν, όχι όμως μες στη λήθη, φέγγοντας αμυδρά,
 Ενώ οι ξένοι περνούν, ποτέ αδιάφορα
 Ολιγωρώντας στο βήμα, σαν εμένα, ίσως για να ατενίσουν
 Και να αναφωνήσουν με αναστεναγμό "φευ" „*

Το Προσκύνημα του Childe Harold, Ραψωδία II, 86, Λόρδος Βύρων
 Απόδοση: Μαρία Γραμμένου

Κείμενο: Άννα Μαράντη / Αρχαιολόγος
 Φωτογραφίες: Γιάννης Κουτσούκος

"Καβοκολόνες"

συνηθίζουν ν' αποκαλούν οι ναυτικοί τους επιβλητικούς κίονες του ναού του Ποσειδώνα, κάθε φορά που αντικρίζουν από μακριά το αγέρωχο, μαγευτικό ακρωτήρι, έτσι όπως απότομα και κατακόρυφα σχεδόν βυθίζεται στη θάλασσα. Το φημισμένο "ιρόν άκρον" του Ομήρου, τυλιγμένο με την αχλή των αρχαίων μύθων και τα ανίγματα των λαϊκών θρύλων, θαρρείς πως φιλοξενεί ακόμα το ερειπωμένο παλάτι της βασιλοπούλας, αντηχεί το σπαρα-

κτικό λυγμό του Αιγέα, συντροφεύει τη θλίψη του Βύρωνα, μα πάνω απ' όλα παραδίδεται διά παντός στο δικό του θεό.

ΔΕΝ ΞΕΡΩ πόση ώρα καθόμουν στη μικρή τσιμεντένια προβλήτα, στο ψηλότερο σημείο του ακρωτηρίου του Σουνίου, νότια του ναού, απολαμβάνοντας τις μοναχικές κολόνες έτσι όπως ορθώνονταν εγωστικά, λουσμένες από τον αττικό ήλιο. Ήταν ένα κυριακάτικο πρωινό, στα μέσα του φθινοπώρου, από κείνα όμως που σε ξεγελούν και νομίζεις πως το καλοκαί-

Οι Αθηναίοι επέλεξαν να τιμούν τον Ποσειδώνα σ' ένα χώρο που δεσπόζει από μόνος του στην περιοχή, στο νοτιότερο άκρο της Αττικής.

ρι τραβάει ακόμα. Ο ορίζοντας ήταν καθαρός και από μακριά ξεπρόβαλλαν μέσα από το πέλαγος η Μακρόνησος, η Τζια και πιο πέρα το μικρό νησάκι του Πατρόκλου. Λίγα μέρη στην Αττική προσφέρουν αυτό το είδος της αποσπασματικής γαλήνης, κι αυτό γιατί το "μαρμαρένιο ύψωμα" όπως το χαρακτήρισε ο **Λόρδος Βύρωνας**, με το ιερό της "Τριτονίας" στην κορυφή του, πλημμυρισμένο από φυσικά θέλγητρα, δε μένει ποτέ μόνο του. Όποια εποχή του χρόνου κι αν το επισκεφτεί κανείς είναι περιτριγυρισμένο από πλήθος κόσμου, που αποζητά να οικειοποιηθεί λίγη από τη μαγεία ενός χώρου που τιμήθηκε όσο λίγοι στην Ελλάδα.

Για να φτάσω από την Αθήνα στο Σούνιο επέλεξα τον παραλιακό δρόμο με συντροφιά τη θάλασσα κι όχι τον παλαιότερο που περνάει μέσα από τα Μεσόγεια, αν κι αυτός δεν υστερεί καθόλου σε ομορφιά. Η διαδρομή, κατά μήκος της ακτογραμμής, είναι περίπου

65 χλμ. Ένας φίλος μου έλεγε πρόσφατα, πως όταν φιλοξενεί γνωστούς από το εξωτερικό, αρχαιολάτρες ή μη, προτιμά να τους πρωτοφέρει εδώ κι όχι να τους ξεναγεί στην Ακρόπολη, υποβάλλοντάς τους την πρώτη εντύπωση του τόπου μας μ' ένα χώρο που θαρρείς πως συγκεντρώνει πάνω του το βλέμμα των θεών. Και, πραγματικά, δε θα μπορούσε να τιμηθεί πουθενά ιδανικότερα ο φοβερός θεός που διαφέντευε τις θάλασσες από τούτο τον ιερό βράχο, αγκαλιασμένο από το υγρό στοιχείο.

Ο μύθος είναι ιδιαίτερα κατατοπιστικός για την επιλογή του χώρου: Όταν ο Ποσειδώνας συγκρούστηκε με την Αθηνά για την κυριαρχία της Αττικής, ο Δίας ανέλαβε να λύσει τη διαμάχη. Η Αθηνά χρίστηκε προστάτιδα της πόλης, στην οποία έδωσε το όνομά της, προσφέροντάς της το πολυτιμότερο δώρο, την πρώτη ελιά, και λατρεύτηκε με περισσή μεγαλοπρέπεια στον Παρθενώνα, το αριστούρ-

γυμα της κλασικής τέχνης.

Οι Αθηναίοι, όμως δεν ήταν δυνατόν να παραμελήσουν τον Ποσειδώνα, γι' αυτό κι επέλεξαν να τον τιμούν σ' ένα χώρο που δεσπόζει από μόνος του στην περιοχή, στο νοτιότερο άκρο της Αττικής, και να του αφιερώσουν ένα λαμπρό τέμενος, αντάξιο της φήμης του και, οπωσδήποτε, ανάλογο των δικών τους λατρευτικών αντιλήψεων. Φοβούμενοι, ωστόσο, την οργή της Αθηνάς, έχτισαν και γι' αυτήν ένα μικρότερο ναό εδώ, 500 μέτρα από το ναό του Ποσειδώνα, που δυστυχώς όμως σήμερα σώζονται ελάχιστα ίχνη του.

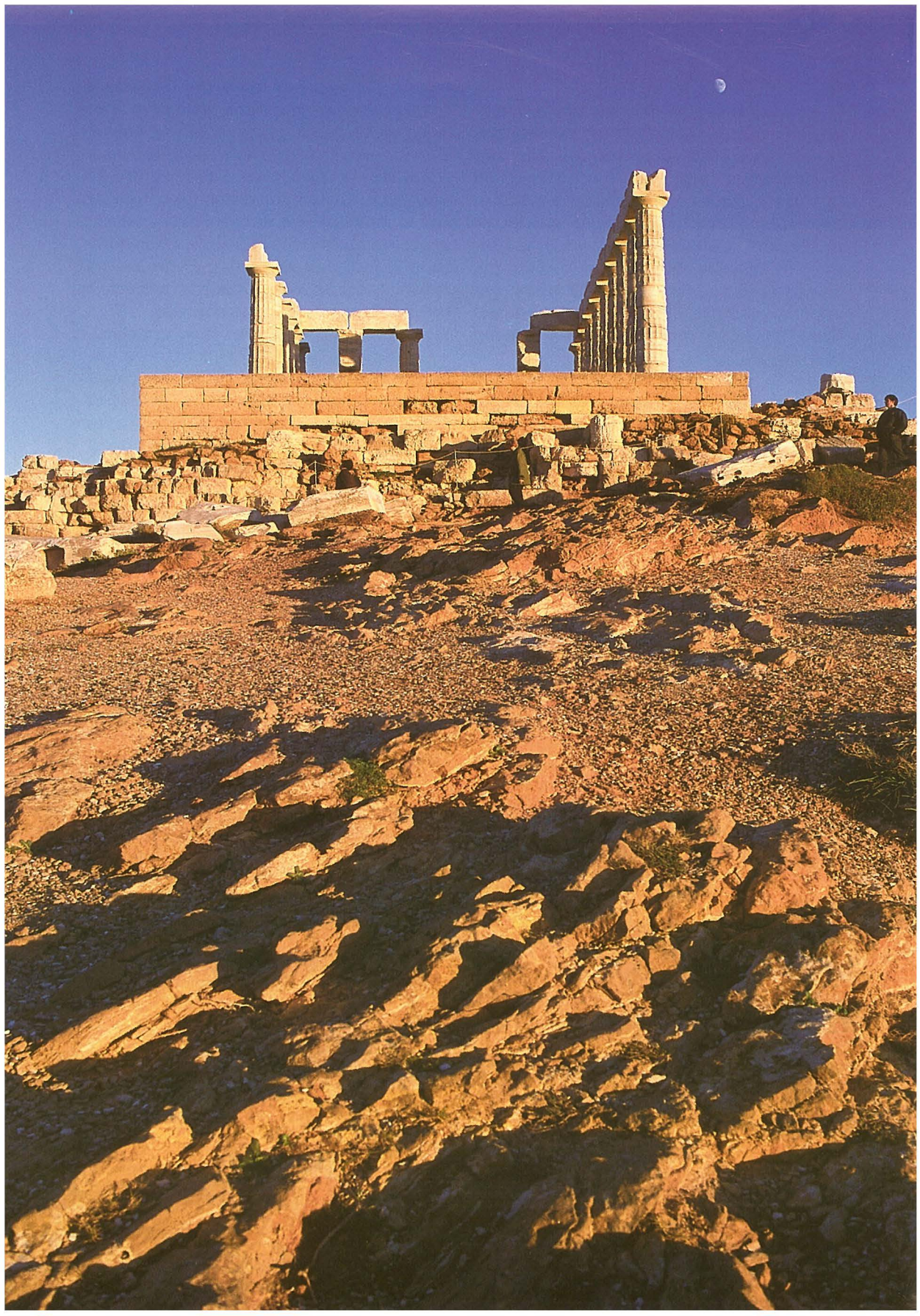
ΕΙΝΑΙ αλήθεια πως η Κυριακή είναι η "χειρότερη" μέρα για να επισκεφτείς το Σούνιο και δη το ναό του Ποσειδώνα, μια και είσαι αναγκασμένος να μοιραστείς τη διάθεσή σου με τις συμπεριφορές του πλήθους που σε περιστοιχίζει ακολουθώντας μια κυκλωτή πορεία γύρω από τις αναστηλωμένες κολόνες του ναού και πιο χαμηλά, γύρω από τα οικοδομικά

λείψανα που έχουν απομείνει από τα διάφορα αρχιτεκτονήματα του ιερού. Ακόμα κι έτσι, όμως, η γοητεία του χώρου είναι καταλυτική. Σώζεται ακόμη σήμερα ένα μέρος του περιβόλου που το οριοθετούσε από την υπόλοιπη οχυρωμένη κορυφή του ακρωτηρίου, αφού το Σούνιο ήταν ένα από τα πέντε σημαντικότερα φρούρια που διέθετε η Αττική. Η ιστορία του, αναπόσπαστα δεμένη με την ιστορία της Αθηνάς, γνώρισε όλη τη λαμπρότητα αλλά και τις περιπέτειες της αρχαίας πολιτείας.

Στην αρχαιότητα το Σούνιο ήταν η πρωτεύουσα της Λαυρεωτικής. Επιγραφές που βρέθηκαν στις ανασκαφές μαρτυρούν, ότι η ακρόπολη του ήταν αφιερωμένη στον Ποσειδώνα. Οι Σουნიείς ήταν εγκατεστημένοι στα υψώματα πάνω από το λιμάνι. Στην κορυφή του ακρωτηρίου υπήρχε ένας συνοικισμός, χαμηλότερα από το ιερό του Ποσειδώνα, αλλά μέσα στον οχυρωμένο χώρο. Ο δεύτερος μεγάλος συνοικισμός βρισκόταν κοντά στο λιμάνι. Ένας αρκετά πλατύς δρόμος, μήκους 90 μ. και πλά-

Η νότια πλευρά του ναού. Χιλιάδες τουρίστες κάθε χρόνο επισκέπτονται τον αρχαιολογικό χώρο του Ιερού του Ποσειδώνα στο Σούνιο.

◀ Η δυτική όψη του μνημείου. Ο οπισθόδομος ήταν προσβάσιμος μόνο από μία είσοδο στα δυτικά, καθώς δεν επικοινωνούσε με το σηκό. Εδώ φυλασσόταν ο "θησαυρός" του ναού αλλά και διάφορα πολύτιμα αναθήματα.

τους 4 μ., ανοιγόταν στη βορειοδυτική πλευρά του ιερού. Κατά μήκος του αρχαίου αυτού δρόμου βρέθηκαν πολλά οικοδομικά λείψανα, όπως άλλωστε και σε ολόκληρη την περιοχή που καταλάμβανε ο συνοικισμός των Σουνιέων εντός του φρουρίου.

Αρχικά, ο αρχαίος δήμος του Σουνίου ανήκε στη Λεοντίδα φυλή, αργότερα όμως, από το 200 π.Χ., πέρασε στην Ατταλίδα φυλή. Τα παλαιότερα ευρήματα που υποδηλώνουν οικιστική εγκατάσταση στο χώρο είναι μερικοί τάφοι της προϊστορικής εποχής που ανάγονται στην 3η χιλιετία π.Χ. Ωστόσο, η πρώτη ιστορική αναφορά για το Σούνιο προέρχεται από την Οδύσσεια του Ομήρου. Στο "ιερόν Σούνιον", όπως αναφέρει ο Όμηρος, πέθανε και θάφτηκε ο Φρόντις, ο κυβερνήτης του πλοίου του Μενελάου κατά το ταξίδι της επιστροφής των Αχαιών από την Τροία. Όπως προκύπτει τόσο από τα ανασκαφικά δεδομένα όσο και από τα ιστορικά και μυθολογικά στοιχεία ο

Η ανατολική πλευρά του ναού με τις δύο παραστάδες από τον πρόναο που σώζονται ακόμα.

χώρος ήταν σπουδαίο κέντρο υπαίθριας λατρείας τουλάχιστον κατά τον 8ο αιώνα π.Χ., πριν δηλαδή από την οικοδόμηση των δύο μεγάλων ναών, του Ποσειδώνα και της Αθηνάς Σουνιάδας. Έχει υποστηριχθεί, πως ένα αρχαιότροπο ηρώο που βρέθηκε στη βόρεια πλευρά του ιερού της Αθηνάς, ήταν αφιερωμένο στη λατρεία του ήρωα Φρόντι.

Τον 7ο αιώνα π.Χ. το Σούνιο γνωρίζει μεγάλη ανάπτυξη. Είναι η εποχή που σ' ολόκληρη την Ελλάδα αρχίζουν να κτίζονται οι πρώτοι λίθινοι επιβλητικοί ναοί. Ταυτόχρονα συντελείται και στην πλαστική μια νέα δραστική μεταβολή. Τώρα τα λίθινα αγάλματα υψώνουν γιγάντιο ανάστημα, πλημμυρίζουν δυναμισμό και ορμητικότητα και ξεχειλίζουν σφρίγος και ζωπι-

κότητα. Ο γυμνός νεαρός άνδρας, ο κούρος, αλλά και η σεμνή ντυμένη κόρη θα επικρατήσουν. Ο νεαρός άνδρας, είτε αποτελεί εικόνα του ίδιου του θεού είτε εικόνα του ανθρώπου που προσφέρεται στο θεό. Τα αγάλματα των κούρων και των κορών θα ξεχυθούν από τα εργαστήρια των τεχνιτών και θα γεμίσουν τα ιερά. Γύρω στο 600 π.Χ. στήθηκαν στο χώρο του ιερού του Ποσειδώνα αλλά και στο ιερό της Αθηνάς μερικά αγάλματα κούρων, ανάμεσά τους και οι δύο γιγάντιοι **"Σουνιάράτες" Κούροι**, οι μόνοι που σώθηκαν και σήμερα εκτίθενται στην αίθουσα 8 του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου.

Κατά τη διάρκεια του 6ου αιώνα π.Χ., κυρίως τα χρόνια της τυραννίας του Πεισιστράτου, η Αθήνα αρχίζει να αποκτά ολοένα αυξανόμενη δύναμη και στην ευρύτερη περιοχή, εγκαινιάζοντας πολλά οικοδομικά έργα. Τα μεταλλεία αργύρου του γειτονικού Λαυρίου αποτέλεσαν μία από τις κυριότερες πηγές πλούτου της Αττικής. Στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. φαίνεται πως άρχισε να κτίζεται ο πρώτος πύρινος ναός του Ποσειδώνα, ο οποίος όμως

δεν ολοκληρώθηκε ποτέ.

Η ναυμαχία της Σαλαμίνας το 480 π.Χ. αποδείχθηκε καθοριστική για την πλήρη απομάκρυνση των Περσών από τον ελληνικό χώρο. Οι Πέρσες έφυγαν ηττημένοι, αφήνοντας όμως πίσω τους πολλά ιερά κατεστραμμένα και μαζί τα δύο ιερά του Ποσειδώνα και της Αθηνάς στο Σούνιο. Μέχρι την εποχή της περσικής επιδρομής, στον πρώτο ναό του Ποσειδώνα είχαν ολοκληρωθεί ο σηκός και η κιονοστοιχία του πτερού. Ο ναός καταστράφηκε από τους Πέρσες προτού προλάβει να στεγαστεί. Σ' αυτό το σημείο κατασκευάστηκε πρόχειρα ένας μικρός σηκός από λογάδες λίθους και σφονδύλους κίωνων από το κατεστραμμένο κτίριο για να αντιμετωπιστούν οι πρώτες ανάγκες της λατρείας, πιθανότατα αμέσως μετά τον πόλεμο. Η πρωτοβουλία αυτή απηχούσε τη γενικότερη αρχή που υπήρχε εκείνη την εποχή και υπαγόρευε να παραμένουν από σεβασμό ανέπαφα τα ερείπια.

Ο δεύτερος ναός του Ποσειδώνα ανάγεται στα χρόνια 444-440 π.Χ. και πολλοί υποστηρίζουν πως αποτελούσε τμήμα του λαμπρού οικοδο-

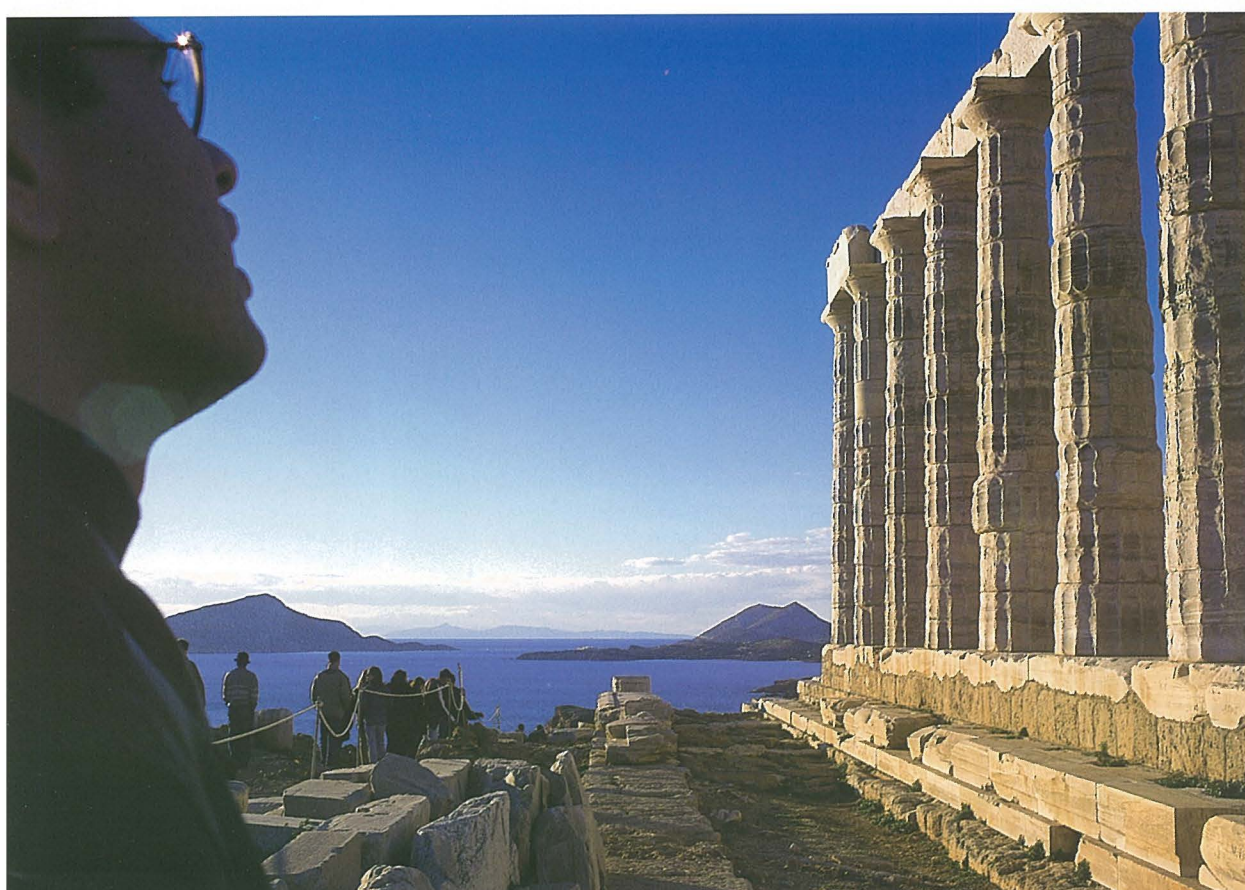
μικού προγράμματος του Περικλή. Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου (το χειμώνα του 413-412 π.Χ.) οι Αθηναίοι οχύρωσαν το ακρωτήριο του Σουνίου για να προστατεύσουν την ασφαλή διέλευση των σιταγωγών πλοίων τους. Εξάλλου, η εξαιρετικής σημασίας στρατηγική θέση του Σουνίου αποδεικνύει την υπόθεση ότι θα πρέπει να υπήρχε και παλαιότερη οχύρωση.

Κατά τη διάρκεια του Χερμωνιδείου Πολέμου (267-261 π.Χ.) το Σούνιο καταλήφθηκε από τον Αντίγονο Γονατά. Την περίοδο της κατοχής του έγιναν σημαντικές προσθήκες στο οχυρωματικό τείχος. Στο τέλος του 2ου αιώνα π.Χ., 1.000 περίπου σκλάβοι από τα ορυχεία

του Λαυρίου κατέλαβαν το φρούριο παρακινούμενοι από τις επαναστάσεις των δούλων στη Σικελία. Τα ορυχεία του Λαυρίου έκλεισαν στο τέλος του 2ου αιώνα π.Χ. Τον 1ο αιώνα π.Χ. στο ακρωτήριο του Σουνίου σημειώνεται απότομη παρακμή και υποχώρηση της λατρευτικής σημασίας των δύο ιερών. Την εποχή αυτή μάλιστα, και συγκεκριμένα στα χρόνια του Αυγούστου (31 π.Χ.-14 μ.Χ.), ο ναός της Αθηνάς μεταφέρθηκε στην αθηναϊκή Αγορά και χρησιμοποιήθηκε ως οικοδομικό υλικό για την ανέγερση άλλου ναού.

Κατά το 2ο αιώνα μ.Χ. ο περιηγητής Πausanias επισκέφτηκε διάφορες περιοχές καταγράφοντας σημαντικά στοιχεία για τα μνημεία

Η νότια πλευρά του ναού του Ποσειδώνα. Στο βάθος ξεχωρίζει το νησάκι του Πατρόκλου. Η ονομασία του αναφέρεται από τον Pausanias, γιατί ήταν πιθανότατα ορμητήριο του Πατρόκλου Πάτρωνος, ναυάρχου του Αιγύπτιου βασιλιά Πτολεμαίου Φιλαδέλφου, ο οποίος ήλθε να βοηθήσει τους Αθηναίους εναντίον του Αντίγονου Γονατά κατά το Χερμωνιδείο Πόλεμο.

◀ Νοτιοδυτική άποψη. Μπορεί οι Πέρσες να έφυγαν ηττημένοι από τον ελληνικό χώρο, άφησαν όμως πίσω τους πολλά ιερά κατεστραμμένα, όπως αυτά του Ποσειδώνα και της Αθηνάς στο Σούνιο.

τους. Οι πληροφορίες που μας έδωσε για το Σούνιο απέβησαν καθοριστικές. Ο Παισανίας, ο οποίος δεν αποβιβάστηκε στο Σούνιο αλλά είδε το ακρωτήριο από το πέλαγος, ερχόμενος πιθανότατα από τη Μικρά Ασία, απέδωσε το ναό στην κορυφή του με βεβαιότητα στην Αθηνά Σουριάδα. Το πιθανότερο είναι ότι γνώριζε από πριν για την ύπαρξη του ναού της Αθηνάς σ' αυτό το χώρο δεν είχε όμως πληροφορηθεί τη μεταφορά του στην Αγορά ενάμιση αιώνα πριν. Η ανακρίβεια αυτή στάθηκε μοιραία για την ταυτότητα του μνημείου, κι έτσι μέχρι το 1900 περίπου ο ναός του Ποσειδώνα θεωρούνταν ναός της Αθηνάς.

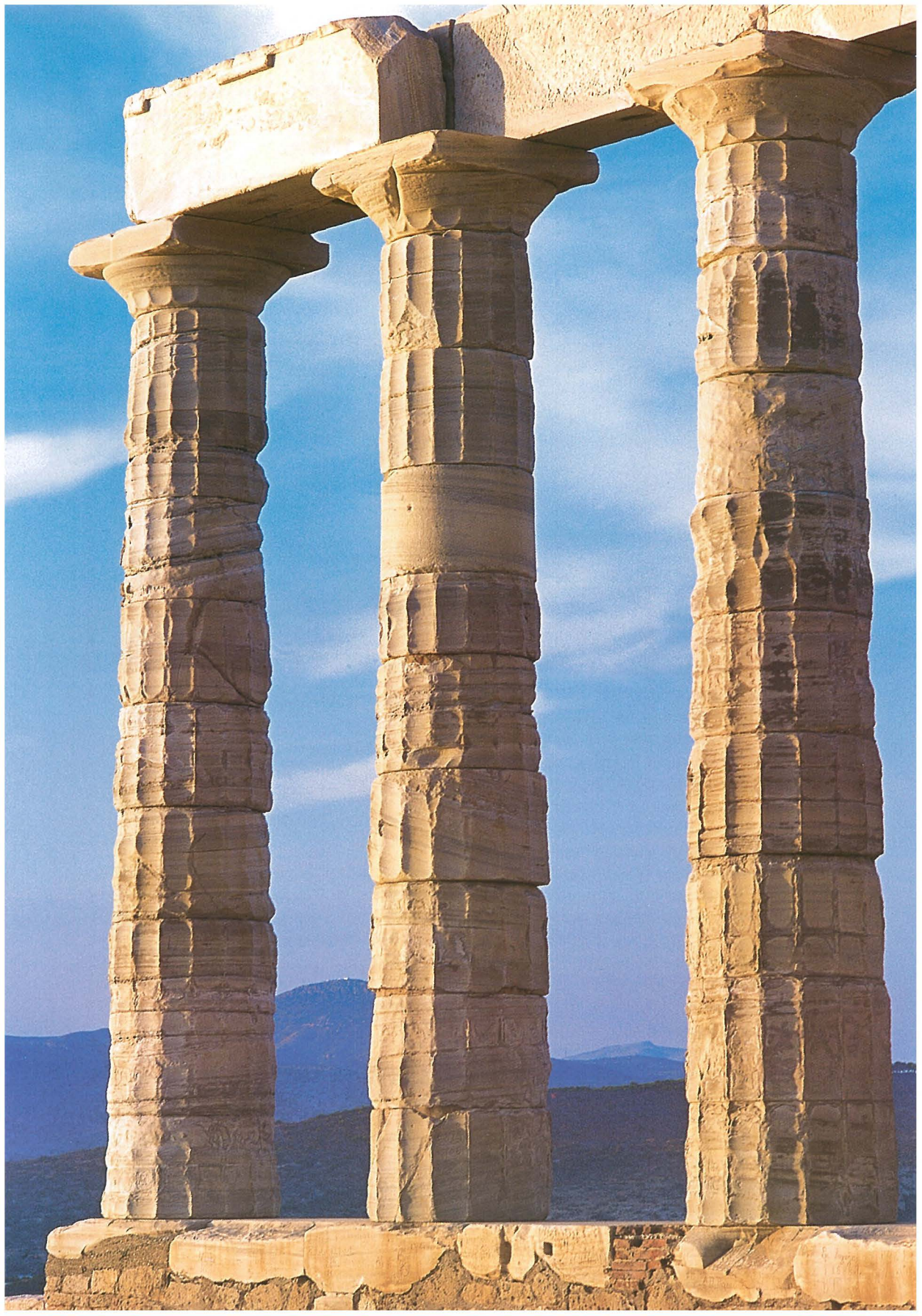
Κατά τους επόμενους αιώνες οι πληροφορίες για το Σούνιο είναι μηδαμινές. Το 14ο αιώνα, πάντως, ήταν ορμητήριο πειρατών. Από το 15ο μέχρι το 18ο αιώνα, αρκετοί περιηγητές πέρασαν από το Σούνιο και αναφέρθηκαν στους σωζόμενους κίονες ενός κατά τα άλλα ερειπωμένου μνημείου.

Ο Richard Chandler, μάλιστα, Άγγλος αρχαιολόγος και επικεφαλής της εταιρείας Dilletanti, κατά το ταξίδι του στην Ελλάδα το 1764-1766,

Την χαρακτηριστική βολή στον Ναό του Ποσειδώνα έδωσε, κατά τον Άγγλο αρχαιολόγο Richard Chandler, ο Τζαφέρ Μπέης, καπετάνιος τούρκικης γολέτας, γκρεμίζοντας και θρυμματίζοντας τους κίονες αφού αφαιρούσε το μέταλλο που ένωνε τους σφονδύλους των κίωνων.

αναφέρει ότι τους κίονες του ναού γκρέμισε και θρυμματίσε ο Τζαφέρ Μπέης, καπετάνιος τούρκικης γολέτας, για να αφαιρέσει το μέταλλο που ένωνε τους σφονδύλους των κίωνων. Αυτή ήταν και η χαρακτηριστική βολή, μια και οι πιστοί προσκυνητές είχαν πάψει από αιώνες να εναποθέτουν τη λατρεία τους στο μεγάλο θεό.

ΣΤΟ τέρμα του παραλιακού δρόμου με προσορισμό το Σούνιο, την προσοχή αποσπά με μοναδική αυταρέσκεια η θέα του αρχαίου μνημείου. Σήμερα, ο αρχαιολογικός χώρος είναι περιφραγμένος και με μια σειρά από κατάλληλες διαμορφώσεις που έχουν γίνει στο πλαίσιο της ανάδειξής του μπορεί να φιλοξενήσει

◀ Με εξαιρετικά ανάλαφρες αναλογίες, οι κίνες του ναού προσεγγίζουν τον ιωνικό ρυθμό.

εκατοντάδες επισκέπτες. Τη μέρα της εκδρομής μου, τρία γκρουπ τουριστών με ξεναγούς που εξηγούσαν στους, δυστυχώς, θορυβώδεις επισκέπτες την ιστορική διαδρομή του ιερού τόπου περικύκλωναν το μνημείο τραβώντας παντός είδους πλάνα και ποζάροντας με φωτογραφικά χαμόγελα στο φακό. Ωστόσο, τίποτα δε συγκρινόταν με το χαμόγελο της σιωπηλής γιαγιάς που καθισμένη σε μια μεγάλη πέτρα, με το μπαστούνι αφημένο δίπλα της, στο τέρμα της λίθινης σκάλας μετά το κίосκι με τα εισιτήρια, αγκάλιαζε για μισή ώρα τουλάχιστον με το βλέμμα της το υπέροχο μνημείο και ολόγυρα το "θεσπέσιο ακρωτήρι", όπως έχει χαρακτηριστεί.

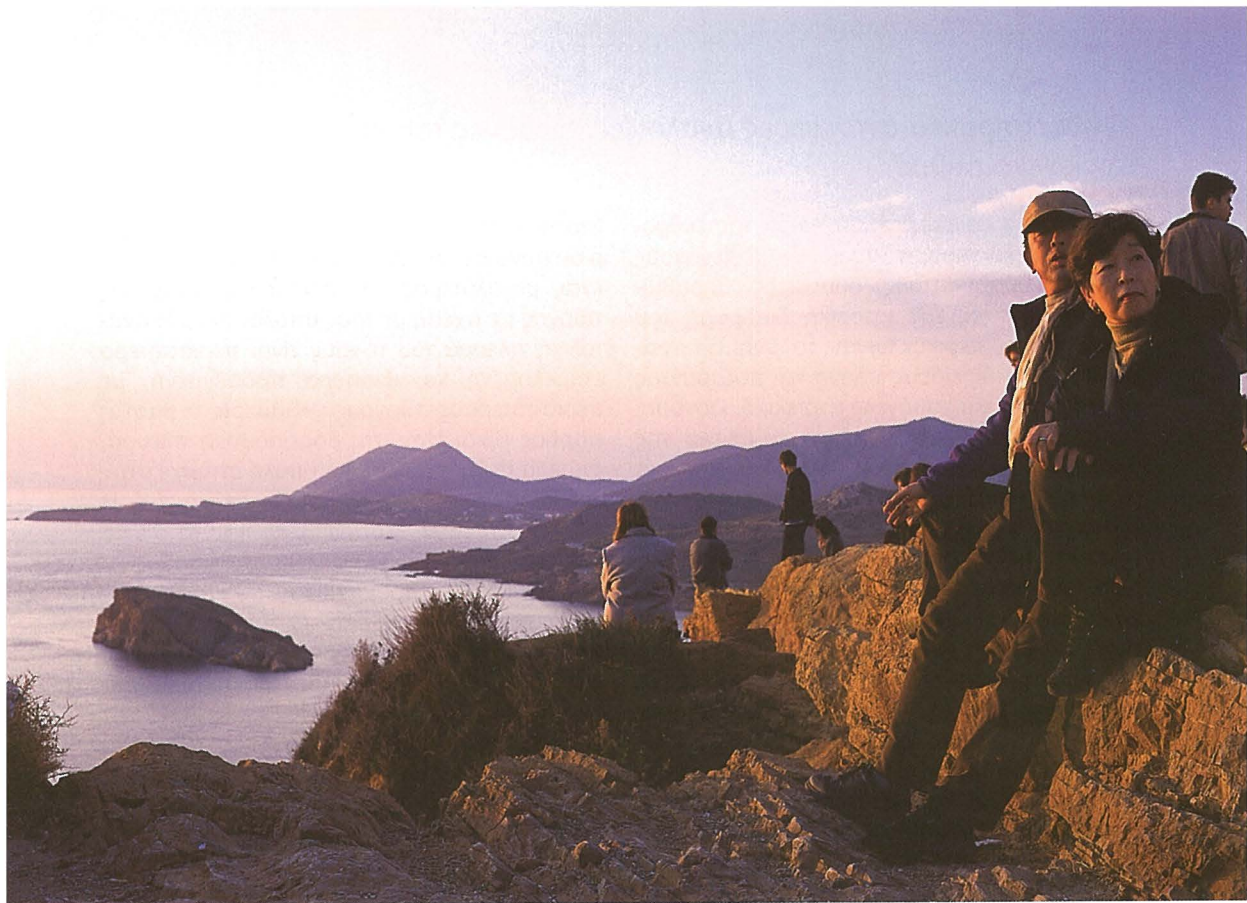
Για να προσεγγίσει κάποιος το ιερό στην αρχαιότητα έπρεπε ν' ανεβεί από τα δυτικά προς τα ανατολικά διασχίζοντας το συνοικισμό. Σήμερα, υπάρχει μια είσοδος στα ανατολικά που οδηγεί κατευθείαν στο ιερό του Ποσειδώνα. Στο σημείο αυτό θα ήταν παράλειψη να μην αναφερθούν λίγα στοιχεία για την οχύρωση του ακρωτηρίου.

Το φρούριο του Σουνίου, μέρος του οποίου διατηρείται μέχρι σήμερα, ήταν ένα από τα πέντε βασικότερα οχυρά της Αττικής που προορίζονταν για την ασφάλεια της, περικλείοντας μια έκταση 35 συνολικά στρεμμάτων. Το τείχος, από μεγάλους πωρόλιθους πολυγωνικά χτισμένους, υψώνεται μόνο στη βόρεια και βορειοανατολική πλευρά, στο τμήμα δηλ. της στεριάς. Η νότια και νοτιοδυτική πλευρά, που βλέπουν στο πέλαγος έμειναν ανοχύρωτες, μια και είναι πολύ απόκρημνες.

Το τείχος, έργο καθαρά αμυντικό, έχει συνολικό μήκος 300 μ. και πάχος 3,5 μ. περίπου, ενώ έχει ενισχυθεί κατά διαστήματα με 11 τετράγωνους πύργους. Ο Β. Στάης που ανέσκαψε το χώρο, το απέδωσε χρονολογικά στον 6ο αιώνα π.Χ. Οι νεότεροι ερευνητές, όμως, θεωρούν ότι κατασκευάστηκε το χειμώνα του 413-412 π.Χ., κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου. Τον 3ο αιώνα π.Χ., κατά τη διάρκεια του Χερμωνιδείου Πολέμου και της μακεδονικής κατοχής της Αττικής, έγιναν σ' αυτό σημαντικές προσθήκες αλλά και επισκευές.

Στο σημείο που η βόρεια πλευρά του φρουρίου συναντά την ανατολική πλευρά βρίσκεται ένας μεγαλύτερος και ιδιαίτερα ενισχυμένος πύργος σε σχέση με τους υπόλοιπους. Η ανατολική πλευρά του τείχους είναι περισσότερο επιμελημένη και ιδιαίτερα προσεγγμένη, με περισσότερους πύργους ενδιάμεσα. Η βασική είσοδος βρισκόταν στη βορειοδυτική πλευρά, ενώ μια δεύτερη μικρότερη πύλη υπήρχε στην ανατολική πλευρά μέχρι τον 3ο αιώνα π.Χ. Η μικρή αυτή πύλη καταργήθηκε τον 3ο αιώνα π.Χ. και στο εξής χρησίμευε ως είσοδος σ' έναν επιβλητικό προμαχώνα που κατασκευάστηκε σ' αυτό το σημείο. Ο σκοπός για τον οποίο κατασκευάστηκε ο προμαχώνας είναι αμφίβολος. Ο Β. Στάης χαρακτήρισε το κτίσμα σιταποθήκη και το ονόμασε "σιτοβολείον". Διατυπώθηκε επίσης η άποψη ότι πρόκειται για εργαστήριο των Αθηναίων όπου κόβονταν αργυρά νομίσματα. Χαρακτηριστικό είναι ότι στο κτίριο δε βρέθηκε ίχνος μετάλλου. Το πιθανότερο είναι, λοιπόν, το συγκεκριμένο κτίριο να είχε καθαρά αμυντικό χαρακτήρα και να σχετίζεται με την οχύρωση των μακεδονικών χρόνων.

Κατά τον 3ο αιώνα π.Χ. κατασκευάστηκε στη βόρεια πλευρά του οχυρωματικού περιβόλου ένα νέο τείχος, ισοδομικά χτισμένο. Σκοπός είχε να ενισχύσει το τμήμα του παλαιότερου τείχους αλλά και να αυξήσει την ασφάλεια των νεωσοίκων που βρίσκονταν εκεί, και μέχρι πρότινος προστατεύονταν από την απόκρημνη ακτή. Σε μια επιγραφή που βρέθηκε κατά τη διάρκεια των ανασκαφών, τιμάται με ιδιαίτερο τρόπο ο στρατηγός, ο οποίοςς φρόντισε για τις επισκευές του φρουρίου, λίγο πριν ο Αντίγονος Γονατάς εισβάλλει στην Αττική. Αυτό το φρούριο, λοιπόν, επέλεξαν οι Αθηναίοι να αφιερώσουν στον "παραγκωτισμένο" - κατά τη λαϊκή φαντασία τους- θεό που κατά τη διανομή του κόσμου τού έλαχε να ορίζει τα πέλαγα. Κι έτσι, έχτισαν το ιερό του στην ψηλότερη θέση του ακρωτηρίου και ισοπέδωσαν επίτηδες την κορυφή του για να χρησιμεύσει ολόκληρη ως τέμενός του, επιθυμώντας να κατευνάσουν την οργή του. Άλλωστε, το θαυμάσιο μνημείο που αντικρίζουμε σήμερα είναι ανάλογο της μεγαλειώ-

Όσο κι αν το ζητούμενο για πολλούς είναι το διάσημο ηλιοβασίλεμα, την προσοχή τελικά κλέβει το θαυμάσιο μνημείο.

δους θρησκευτικής φυσιογνωμίας του.

Η ΠΡΩΤΗ ανασκαφική έρευνα στην περιοχή έγινε από την εταιρεία Dilletanti, στα τέλη του 18ου αιώνα, και από τον Blouet που ήταν επικεφαλής μιας γαλλικής αποστολής το 1825. Η πρώτη όμως επιστημονική ανασκαφή έγινε από το Γερμανό αρχαιολόγο W. Dörpfeld το 1884, ο οποίος με ακριβείς μετρήσεις μάς έδωσε το σχέδιο του ναού όπου είναι εμφανή και τα θεμέλια του αρχικού πύρινου ναού του Ποσειδώνα. Η Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία διενήργησε ανασκαφές στο χώρο υπό τον αρχαιολόγο Β. Στάη με τη βοήθεια του τότε νεαρού αρχιτέκτονα Α. Ορλάνδου από το 1897 μέχρι το 1915. Στις ανασκαφές αυτές αποκαλύφθηκε και ο μικρότερος ναός της Αθηνάς. Ανάμεσα στις επιγραφές που βρέθηκαν στο χώρο του ιερού, μία επιγραφή στάθηκε καθοριστική για τη σωστή ταύτιση του

ναού.

Το ιερό του Ποσειδώνα είχε δικό του περίβολο, που αποτελούσε είδος διπλής οχύρωσης, ένα τμήμα του οποίου στην ανατολική πλευρά συμπίπτει με τμήμα του περιβόλου του φρουρίου. Το ιερό ήταν προσιτό από ένα επιβλητικό πρόπυλο στη βόρεια πλευρά, ιδιαίτερα επιμελημένης κατασκευής, το οποίο έμοιαζε με μικρό ναό. Στις δυο προσόψεις του πρόπυλου υπήρχαν ανά δύο δωρικοί κίονες μεταξύ παραστάδων που στήριζαν δωρικό θριγκό.

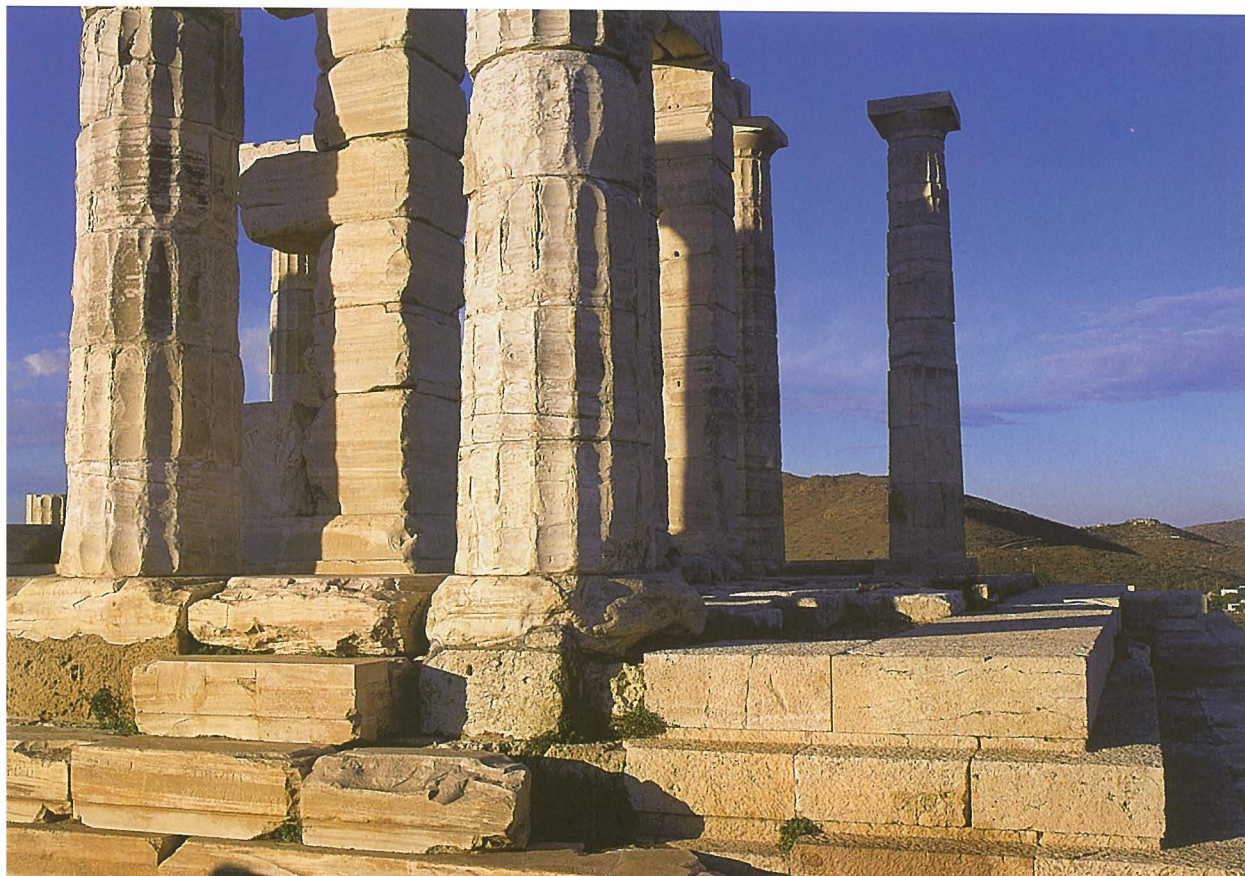
Στο εσωτερικό του ιερού και δεξιά από το πρόπυλο υπήρχε ένα μικρό δωμάτιο, με πρόσοψη στο εσωτερικό του ιερού που μάλλον χρησίμευε ως φυλάκιο της μόνιμης φρουράς. Κατά μήκος της βόρειας πλευράς, στη συνέχεια, υπήρχε μια μεγάλη στοά ολόκληρη χτισμένη από πωρόλιθο που προοριζόταν για τους πιστούς του ιερού και τους προστάτευε

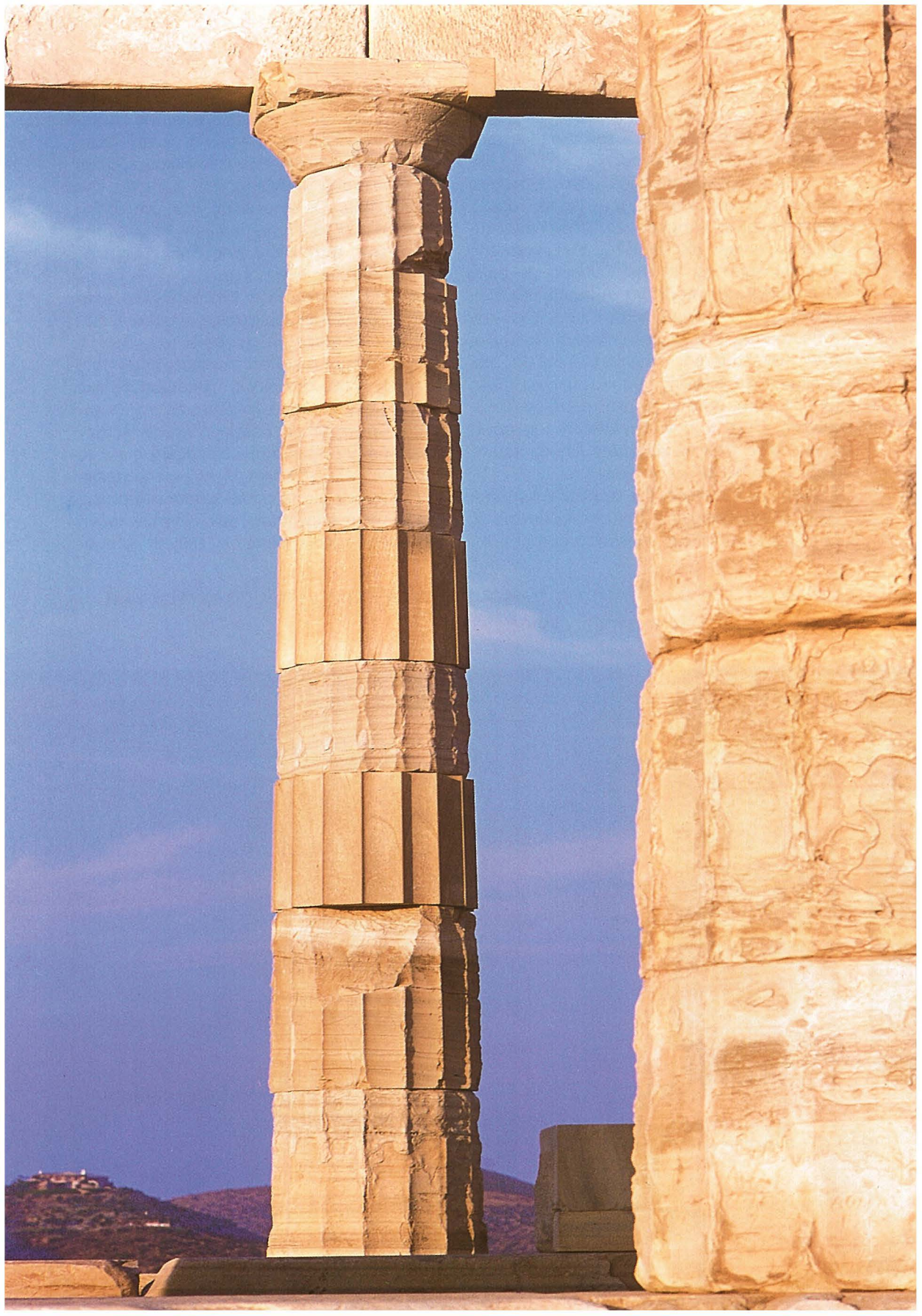
όταν υπήρχαν δυσμενείς καιρικές συνθήκες. Αργότερα, κατά μήκος της δυτικής πλευράς του ιερού χτίστηκε μια δεύτερη στοά για τους ίδιους λειτουργικούς λόγους. Σήμερα από αυτά τα οικοδομήματα σώζονται μόνο κατάλοιπα. Στο ψηλότερο σημείο του ιερού, όμως, στέκεται μέχρι σήμερα εν μέρει αναστηλωμένος ο ναός του Ποσειδώνα. Η εντύπωση που προκαλεί το "αιώνιο" μνημείο με πολύ λίγα πράγματα μπορεί να συγκριθεί. Θυμίζει εκείνη τη λεπτή αύρα που σε τυλίγει και τον ενθουσιασμό που σε συνεπαίρνει ενδόμυχα, όταν φυλλομετράς άγνωστα βιβλία και ανακαλύπτεις σκέψεις που κι εσύ έχεις κάνει, μα δε βρήκες ποτέ το σωστό τρόπο να διατυπώσεις. Είναι η μαγική αίσθηση της συνέχειας, πέρα από οποιαδήποτε λογική, ταυτόσημη με το αέναο, με το αδιάκοπο. Σ' αυτή την ίδια θέση είχε αρχίσει να χτίζεται ένας παλαιότερος ναός που αποτελούνταν εξ ολοκλήρου από πώρο, πριν από το 480 π.Χ.,

οπότε η περσική επιδρομή συντέλεσε στην καταστροφή του. Ο νεότερος ναός του Ποσειδώνα οικοδομήθηκε, σύμφωνα με τον Dinsmoor, μεταξύ του 444-440 π.Χ. Η κρηπίδα του νεότερου ναού επένδυσε την κρηπίδα του παλαιότερου. Οι διαστάσεις στο στυλοβάτη ήταν 31,12X13,47 μ. και οι κίονες της περίστασης ήταν 6X13 στις στενές και στις μακριές πλευρές αντίστοιχα.

Αυτό που εντυπωσιάζει στο σωζόμενο μνημείο, κουβαλώντας διαμέσου των αιώνων κάτι από την αστραφτερή ομορφιά του, είναι η απροσδόκητη λευκότητα των μαρμάρων του. Κι αυτό, γιατί στο κτίριο χρησιμοποιήθηκε ντόπιο μάρμαρο από το λατομείο της Αγριλέζας. Πρόκειται για μάρμαρο λευκό, λεπτόκοκκο, όπου απουσιάζουν προσμείξεις κι έτσι παραμένει τελείως λευκό. Μοιάζει με το πεντελικό μάρμαρο, με το οποίο κατασκευάστηκαν όλα τα αριστουργήματα των Αθηνών, μόνο που το τελευταίο εξαιτίας των ελάχιστων προ-

Εκπλήσσει απροσδόκητα η λευκότητα του ντόπιου μαρμάρου που έχει χρησιμοποιηθεί και επιζεί ακόμα.

◀ Μια από τις καινοτομίες του αρχιτέκτονα του ναού ήταν και ο αριθμός των ραβδώσεων των κίωνων που έφταναν τις 16 αντί για τις συνήθεις 20.

σμίξεων σιδήρου που περιέχει αποκτά στην ατμόσφαιρα μια μικρή ερυθρωπή απόχρωση. Ο ναός ήταν αμφιπρόστυλος με δύο κίονες μεταξύ παραστάδων τόσο στον πρόναο όσο και στον οπισθόδομο χωρίς όμως εσωτερικές κιονοστοιχίες στο σηκό. Οι κίονές του παρουσιάζουν εξαιρετικά λεπτές αναλογίες, οι οποίες αντισταθμίζονταν με μικρότερο αριθμό ραβδώσεων (16 αντί για 20) κι έτσι προσδίδουν στο κτίριο έναν έντονο νησιωτικό χαρακτήρα. Ο πρόναος και ο οπισθόδομος είχαν τις ίδιες διαστάσεις, ενώ ο σηκός έφερε διαστάσεις 10,35X6,50 κι επικοινωνούσε μόνο με τον πρόναο μέσω μιας θύρας. Ο οπισθόδομος αντίθετα δεν επικοινωνούσε με το σηκό αλλά χωριζόταν από αυτόν με έναν τοίχο. Στον οπισθόδομο θα φυλάσσονταν τα πολύτιμα αναθήματα, αλλά και ο "θησαυρός" του ναού, το "Ποσειδώνιο χρήμα", δηλ. αυτό που προσφερόταν στο θεό από τα μεταλλεία του Λαυρίου. Στο βάθος του σηκού θα πρέπει να στεκόταν το άγαλμα του θεού από το οποίο όμως κανένα ίχνος δε σώζεται.

Ο επιβλητικός ναός πιστεύεται ότι ήταν έργο ενός άγνωστου αρχιτέκτονα, ο οποίος συμβατικά αποκαλείται "αρχιτέκτονας του Θησείου". Στον ίδιο αρχιτεκτονικό τύπο αποδίδονται τρία ακόμα δωρικά μνημεία στην Αττική, χτισμένα στο διάστημα 449-432 π.Χ., τα οποία παρουσιάζουν πολλά κοινά χαρακτηριστικά: το Θησείο (449-444 π.Χ.), που ταυτίζεται με το ναό του Ηφαίστου και της Αθηνάς στα δυτικά της αθηναϊκής Αγοράς, ο ναός του Άρεως (440-436 π.Χ.) και ο ναός της Νεμέσεως στο Ραμνούντα (436-432 π.Χ.).

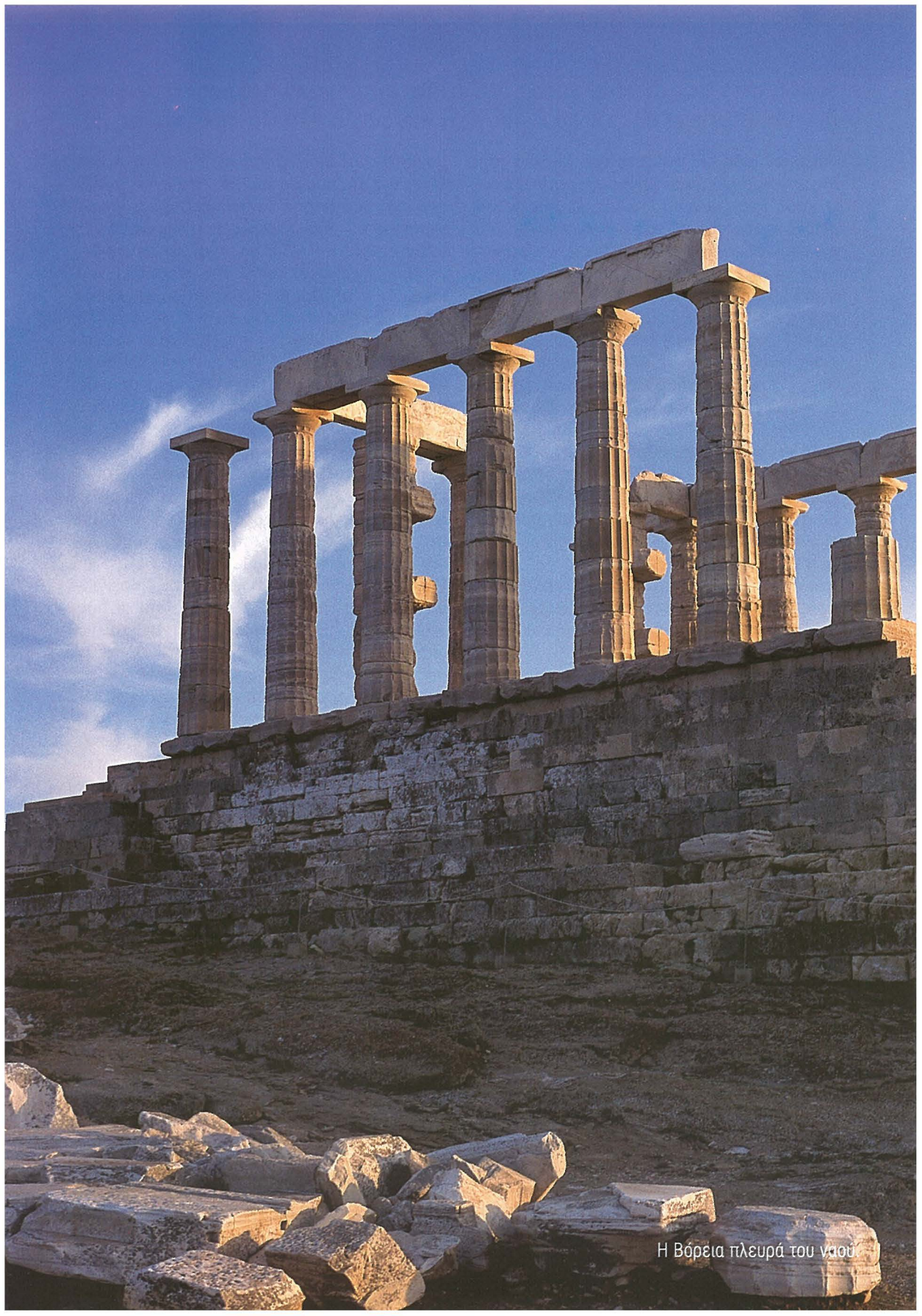
Νεότεροι ερευνητές, όμως, μετά από μελέτες υποστηρίζουν ότι, πέρα από τα κοινά χαρακτηριστικά, υπάρχουν στους ναούς αυτούς και ουσιαστικές διαφορές, οι οποίες κλονίζουν την εικόνα του ομοιογενούς έργου ενός αρχιτέκτονα, του "αρχιτέκτονα του Θησείου", που αναπτύχθηκε παράλληλα με το Περίκλειο πρόγραμμα ανοικοδόμησης των ιερών. Έτσι, μένει ισχυρή η πιθανότητα να πρόκειται για ναούς που συγγενεύουν απλώς χρονικά και τεχνοτροπικά αλλά ανήκουν σε περισσότερους από έναν αρχιτέκτονες.

Η ζωφόρος του ναού απεικόνιζε κενταυρο-

μαχία στα ανατολικά και τη θήρα του Καλυδωνίου Κάπρου στα δυτικά. Γενικά, η ζωφόρος είχε παραστάσεις κενταυρομαχίας, γιγαντομαχίας και τους άθλους του Θησέα. Λίγες πλάκες μπορεί να δει κανείς σήμερα τοποθετημένες πρόχειρα κοντά στο πρόπυλο του ιερού. Οι μετόπες του κτιρίου δεν είχαν γλυπτό διάκοσμο. Από τα αετώματα σώθηκε σε καλή κατάσταση μια καθιστή μορφή από το ανατολικό αέτωμα και από τα ακρωτήρια μόνο το κεντρικό φυτικό σύμπλεγμα. Και τα δύο εκτίθενται στην αίθουσα 17 του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου. Μπροστά από το ναό και σε μικρή απόσταση ανασκάφηκε αποθέτης, ο οποίος περιείχε πολλά γλυπτά προκλασικών χρόνων, καθώς και τα κομμάτια από τους αρχαίους κούρους που είχαν στηθεί στο ιερό του Ποσειδώνα πριν από τη δημιουργία του ναϊκού οικοδομήματος.

Σήμερα από τον επιβλητικό ναό του Ποσειδώνα σώζονται συνολικά 16 κίονες και οι δύο παραστάδες του πρόναου. Τον περασμένο αιώνα, δυστυχώς, πολλοί ναυτικοί άρπαζαν σφονδύλους κίωνων, τους μετέφεραν με τα πλοία τους και τους πουλούσαν σε αρχαιολάτρες. Ένας συναρμολογημένος κίονας μαζί με το κιονόκρανο σήμερα βρίσκεται στη Βενετία. Άλλοι σφόνδυλοι από τις κολόνες του ναού έχουν τελευταία αναγνωρισθεί στην Αγγλία, αλλά και στο Ανάκτορο Klein Glienicke, στη συλλογή του Καρόλου της Πρωσίας.

ΔΕΝ ΞΕΡΩ πόσες φορές ακόμα θα θελήσω να ξαναεπισκεφτώ το Σούνιο. Οι λόγοι είναι καλύτερα να παραμένουν άγνωστοι ορισμένες φορές. Μοιάζουν με κείνες τις ηλιόλουστες στιγμές από μια χαρούμενη εκδρομή που ανασύρουμε από τη μνήμη μας και αρνούμαστε να τις εντάξουμε σε χρονικό πλαίσιο από φόβο μήπως τις αδικήσουμε. Εξάλλου, το ύψωμα είναι περισσότερο γνωστό για το μαγευτικό του ηλιοβασίλεμα και αυτή την ώρα, είναι αλήθεια, συγκεντρώνει τους περισσότερους επισκέπτες. Ούτε είναι τυχαίο που ο αρχαιολογικός χώρος μένει ανοιχτός μέχρι τη δύση του ήλιου. Και είναι, πράγματι, πολλοί αυτοί που έρχονται σπρωγμένοι από έκδηλη τρυφερότητα για να το απολαύσουν, αφού

Η Βόρεια πλευρά του ναού

πρώτα όμως έχουν κυκλώσει με το βήμα τους το πανέμορφο μνημείο με τους σφονδυλωτούς κίονες, τις οπτικές εκλεπτύνσεις και τα λευκά μάρμαρα, κατάγραφα από εκατοντάδες ονόματα που χάραξαν πολλοί σε μια ρομαντική προσπάθεια να συνδεθούν με την αιωνιότητα όπως και τούτο το θαυμάσιο οικοδόμημα της ελληνικής τέχνης. Το ίδιο τόλμησε και ο γνωστός φιλέλληνας και ποιητής Λόρδος Βύρωνας όταν επισκέφθηκε το ναό στις αρχές του 19ου αιώνα. Η υπογραφή του αναγνωρίζεται εύκολα στη βόρεια παραστάδα του ναού.

Τα χαράγματα, βέβαια, προκάλεσαν ανεπανόρθωτες ζημιές στα μάρμαρα του μνημείου. Η ασεβής αυτή πράξη είναι οπωσδήποτε κατακριτέα για όλους όσοι τα βεβήλωσαν με

Νοτιοδυτική άποψη του ναού του Ποσειδώνα. Από τον 2ο αιώνα μ. Χ. μέχρι και το 1900 περίπου, σύμφωνα με την μοιραία για την ταυτότητα του μνημείου περιγραφή του περιηγητή Πausανία, ο ναός του Ποσειδώνα θεωρούνταν ναός της Αθηνάς.

αυτόν τον τρόπο. Η αυστηρή όμως κριτική υποχωρεί μπροστά στην περίπτωση του ρομαντικού ποιητή, που όχι μόνο αγάπησε σαν δική του την πολύπαθη χώρα μας, αλλά γεμάτος απελπισία έγραψε πάνω σε αυτόν το βράχο το φημισμένο ποίημα THE ISLES OF GREECE, ευχόμενος εδώ να τραγουδήσει για τελευταία φορά και να πεθάνει:

*" Τοποθετήστε με στου Σουνίου τα μαρμαρένια απόκρημνα,
όπου τίποτα δε φράζει τα κύματα και εγώ,
ίσως ακούσω τους κοινούς μας ψιθύρους να περιφέρονται.
Εκεί, σαν τον κύκνο, αφήστε με να τραγουδήσω και να πεθάνω...
Μια χώρα σκλάβων δε θα γίνει ποτέ δική μου...
Κατέβα, κούπα σαμιακό κρασί! "*

Οι νήσοι της Ελλάδος (1821) Don Juan Άσμα III, LXXXVI, 16
(Απόδοση: Μαρία Γραμμένου)